

Date: 13th July-2025

OILAVIY TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIKLAR TUSHUNCHALARI VA MOHIYATI

Panjizoda Hurriyatxon Ziyod qizi

Zohiriy “Oil av Gender” ilmiy-tadqiqot instituti
tayanch doktoranti

Oilaviy tazyiq va zo‘ravonlik tushunchalari oila a‘zolari o‘rtasidagi nosog‘lom munosabatlar, kuch ishlatish va ruhiy siquv orqali bir shaxsning ikkinchisi ustidan ustunlik o‘rnatishiga asoslangan salbiy holatlarni ifodalaydi. Bu tushunchalar ko‘pincha bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, oilada ro‘y beradigan ko‘rinmas yoki ochiq tajovuzlarning umumiy tavsifidir.

Oilaviy tazyiq deganda, biror oila a‘zosining boshqasiga nisbatan ruhiy, ijtimoiy yoki iqtisodiy bosim o‘tkazishi, uni o‘z fikridan voz kechishga, erkinligini cheklashga majburlashi tushuniladi. Bu tazyiq doimiy ayblash, haqorat qilish, tahdid qilish, ijtimoiy aloqalarni uzishga majbur qilish, mustaqil qaror qabul qilishga to‘sqinlik qilish kabi ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Masalan, ayolning ota-onasi yoki do‘stlari bilan uchrashishiga ruxsat bermaslik, ishga chiqishini taqiqlash yoki unga doimiy tarzda “sen hech narsaga yaramaysan” kabi iboralar bilan ruhiy bosim o‘tkazish oilaviy tazyiq hisoblanadi.

Oilaviy zo‘ravonlik esa, odatda jismoniy, ruhiy, jinsiy yoki iqtisodiy tajovuz shaklida yuzaga chiqadigan xatti-harakatlardir. Bu holatda zo‘ravon shaxs o‘z kuchi yoki ustunligini ishlatib, boshqa oila a‘zosi ustidan nazorat o‘rnatadi, unga zarar yetkazadi yoki qo‘rqitadi. Zo‘ravonlikka urish, do‘pposlash, majburlash, kuch bilan jinsiy aloqaga majburlash, mol-mulkni tortib olish, pul bermaslik yoki iqtisodiy jihatdan qaram qilish kabi holatlar kiradi. Ruhiy zo‘ravonlik esa shaxsning o‘ziga bo‘lgan ishonchini sindirish, o‘zini past ko‘rishga majburlash, izolyatsiyaga tushirish kabi ko‘rinishlarda yuzaga chiqadi.

Oilaviy tazyiq va zo‘ravonlik, ayniqsa ayollar va bolalar orasida eng ko‘p uchraydigan huquqbuzarliklardan biri bo‘lib, jamiyatda salbiy ijtimoiy-psixologik oqibatlariga olib keladi. Bunday holatlarda jismoniy zarar bilan bir qatorda ruhiy travmalar, depressiya, o‘z joniga qasd qilishga moyillik kabi asoratlar ham rivojlanadi.

Shu sababli, oilaviy tazyiq va zo‘ravonlikni erta aniqlash, huquqiy choralar ko‘rish va psixologik yordam ko‘rsatish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda ham bu muammoga qarshi kurashish bo‘yicha qonunlar qabul qilingan bo‘lib, ular oilada tinchlik va sog‘lom muhitni saqlashga xizmat qiladi.

Oilaviy tazyiq va zo‘ravonliklarning mohiyati — bu oila ichida kuch va nazorat orqali ustunlikni o‘rnatishga qaratilgan salbiy munosabatlar va xatti-harakatlarning jamlanmasidir. Bu hodisalar ko‘pincha jamiyatda yashirin holatda kechadi va ko‘p hollarda qurbonlar tomonidan oshkor etilmaydi. Shuning uchun ham bu masalaning mohiyatini chuqur tushunish va jamiyatga yetkazish muhimdir.

Psixologik nuqtayi nazardan, oilaviy tazyiq va zo‘ravonlik — bu zo‘ravon shaxs tomonidan boshqalarni nazorat qilish, tahlikada ushlab turish, ruhiy ustunlikni saqlab

Date: 13th July-2025

qolishga qaratilgan xatti-harakatlardir. Ular orasida doimiy tanqid qilish, kamsitish, izolyatsiya qilish, mustaqil fikr va qaror qabul qilishga to'sqinlik qilish, qaramlikni keltirib chiqarish kabi holatlar mavjud. Bu zo'ravonlik shakllari tashqi dunyoga deyarli ko'rinmaydi, ammo qurbonning ruhiy holatiga katta zarar yetkazadi.

Jismoniy va jinsiy zo'ravonlik esa bevosita tanaga nisbatan kuch ishlatish, majburlash va shaxsiy huquqlarni buzish orqali namoyon bo'ladi. Bu nafaqat jismoniy azob, balki ruhiy travma, qo'rquv, o'z-o'zini qadrlashni yo'qotish kabi oqibatlariga olib keladi. Ayniqsa, ayollar va bolalar bunday zo'ravonlikdan eng ko'p aziyat chekadigan guruh hisoblanadi.

Huquqiy jihatdan olib qaraganda, oilaviy tazyiq va zo'ravonlik inson huquqlarining buzilishi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ham ushbu hodisalar jinoiy va ma'muriy javobgarlikka sabab bo'ladigan jinoyatlar sirasiga kiradi. "Ayollar va bolalarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunlar, shuningdek Jinoyat kodeksining tegishli moddalari orqali bu harakatlar huquqiy baholanadi.

Ijtimoiy jihatdan esa, oilaviy tazyiq va zo'ravonliklar jamiyatda sog'lom oilaviy muhitni buzadi, bolalar ruhiyatiga salbiy ta'sir qiladi, kelajak avlodda ham salbiy ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirish xavfini tug'diradi. Bunday muhitda voyaga yetgan shaxslar ko'pincha o'z oilasida ham zo'ravonlikni davom ettirishi mumkin, bu esa "zo'ravonlik davriyligi" (circular violence) deb ataladigan ijtimoiy muammoni yuzaga keltiradi.

Shunday ekan, oilaviy tazyiq va zo'ravonliklarning mohiyati chuqur psixologik ildizlarga ega bo'lib, ularning oldini olish uchun nafaqat huquqiy choralar, balki ijtimoiy, pedagogik va psixologik yondashuvlar uyg'un holda qo'llanilishi zarur. Oila a'zolari o'rtasida hurmat, ishonch va muloqotni rivojlantirish, konfliktlarni zo'ravonliksiz hal qilish ko'nikmalarini singdirish, ayollar va bolalarning huquqiy savodxonligini oshirish bu yo'ldagi asosiy qadamlar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2019). Ayollar va bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risidagi qonun. Qonunchilik Ma'lumotlari Milliy Bazasi.
- 2.O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi. (1994). Jinoyat kodeksining oiladagi zo'ravonlikka oid moddalar to'plami. Qonunchilik bazasi: Lex.uz.
- 3.United Nations. (1993). Declaration on the Elimination of Violence against Women. General Assembly Resolution 48/104.
- 4.World Health Organization (WHO). (2021). Violence against women prevalence estimates, 2018. Geneva: WHO.
- 5.Dobash, R. E., & Dobash, R. P. (1979). Violence Against Wives: A Case Against the Patriarchy. Free Press.
- 6.Heise, L. (1998). Violence Against Women: An Integrated, Ecological Framework. Violence Against Women, 4(3), 262–290.
- 7.Walker, L. E. (1979). The Battered Woman. New York: Harper and Row.
- 8.UNFPA (2020). Gender-Based Violence in Central Asia: Regional Assessment Report. United Nations Population Fund, EECARO.

